

ВІД СМИРЕННЯ ДО ПОКОРИ

Про роман Мішеля Уельбека

“ПОКОРА”

«Якщо іслам – не політика, то він ніщо»
(Аятола Хомейні)

Мішель Уельбек (*Michel Houellebecq*) (1958-) мабуть найпопулярніший і найбільш читабельний у світі сучасний французький письменник. Уельбек здобув славу ще в середині 1990-х завдяки своїм романам «Розширення простору боротьби», «Елементарні частинка», «Платформа». В 2010 році за роман «Карта і територія» він отримав Гонкурівську премію. Своїми романами Уельбек намагається показати, що кінець на історії людства ставить ліберальне суспільство. Він постійно критикує капіталістичне суспільство та культуру споживання. Його антиутопічний роман («передчуття невідвортної катастрофи») «Покора», в якому він змальовує вигадане майбутнє Франції, де до влади приходять мусульмани, вперше був опублікований у французькому видавництві «Фламмаріон» 7 січня 2015 року. На сьогодні «Покора» видана сорока мовами світу. Українською мовою роман був перекладений Іваном Рябчієм і опублікувався у видавництві «Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”» 2015 року^[1].

Перші нотатки «Покори» Уельбек робить ще в січні 2013 року. Тоді робоча назва його рукопису звучала французькою, як «*La Conversion*» (укр. «Перетворення», «Навернення»). Основну частину роману автор пише протягом 2014 року. «Покора» написана в дусі Орвела і її з впевненістю можна поставити на один рівень з антиутопією Олдоса Хакслі «Прекрасний новий світ». Глава французького Національного фронту Марін Ле Пен похвалила роман, охрестивши його «вигадкою, яка одного разу може стати реальністю». Роман з'явився на полицях в той день, коли ісламістські терористи напали на

Анатолій Денисенко, кандидат філософських наук по теології (університет ім. М.П. Драгоманова), викладач, співробітник Східноєвропейського інституту теології (Київ, Україна).

^[1] Мішель Уельбек. Покора. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. – 320 с., ISBN 978-966-14-9099-3

редакцію сатиричний журнал «Шарлі Ебдо» (Charlie Hebdo). Сам автор покинув Францію ще в кінці 1990-х, жив в Ірландії, потім в Іспанії. Не останню роль в цьому рішенні зіграли судові переслідування і погрози з боку представників мусульманської громади.

В «Покорі» змальовується Франція 2022. В центрі роману філолог-одинак на ім'я Франсуа. Такий собі «сторонній», Альбера Камю. В одному з діалогів він промовляє: «друзів у мене не лишилося — але чи я мав їх колись» (154). Йому за сорок, він викладає в Сорбоні, спеціалізується на творчості французького католицького філософа, письменника та літературного критика Жоріса-Карла Гюїсманса (1848-1907). Франція напередодні чергових виборів президента. Як і прийнято в Європі, ліві та праві змагаються один з одним. Але традиційна двостороння виборча система: ліві соціалісти та традиційні праві (Національний фронт) вже не задовольняє французів. Політичний розклад, який жителі Франції ще пам'ятають з дитинства «вже давно дав тріщину і міг в одну мить завалитися» (66). На сцену виходять «Брати мусульмани», які вирішили зосередити свої потуги на таких сферах соціального життя, як демографія та освіта. «Гору одержить меншина, у якої найкращі показники народжуваності і якій вдасться передавати свої цінності новим поколінням», каже кандидат від нової партії (70). Мусульмани в романі Уельбека вважають, що економіка то не головне, а геополітика «то взагалі — туманом в очі». А що є тоді головним? «Той, хто контролює дітей, контролює майбутнє — і крапка» (70). Окрім реформи освіти та наголосу на сімейні цінності, Братство, в романі Уельбека, закликало жінок не робити кар'єру. Малий сімейний бізнес, максимум до чого потрібно прагнути звичайній французькій жінці.

Отже, з такою привабливою для більшості французів програмою, до влади приходить Мохаммед Бен Аббес, який представляє «Братство мусульман». Це не перша спроба прибічників ісламу взяти владу в свої руки, пише Уельбек. Першою спробою була «Партія мусульман Франції», але вона зазнала поразки в минулому через відвертий антисемітизм свого лідера, який вступив в союз к крайніми правими. Але мусульмани не відступили, вони зробили висновки і стали на більш помірковані позиції (стримана підтримка Палестини, близькі, майже сердечні стосунки, з релігійною верхівкою єврейства, тощо). В романі ліві програють цивілізованому ісламу — культурному, м'якому та делікатному.

Братство зосередилося на створенні густої мережі молодіжного руху, закладів культури та благодійних фондів. На його думку «кожен маленький француз від першого до останнього класу повинен мати доступ до іслам-

ського виховання, а ісламське виховання повністю відрізняється від світського» (70). Те саме стосується і університетської освіти. Саудівська Аравія готова виділити необмежене фінансування для Сорбони і зробити цей заклад одним з найзаможніших університетів світу. Потрібно лише дотриматися однієї вимоги – всі викладачі мають прийняти іслам (71). «Але хіба не так чинили католики? Чи треба було охреститися, щоб викладати у християнській школі?» (93).

Як людина, яка мала статус університетського викладача, Франсуа навіть не припускає, що політичні зміни в країні могли хоч якось вплинути на його недоторкане академічне становище. Але «нові господарі», які посіли високі міністерські кабінети і оселилися в розкішних паризьких маєтках, вимагають від професорів, заради кар'єри, переходити в іслам. Після деяких коливань, слідом за своїми університетськими колегами-пристосуванцями, Франсуа вирішує підкоритися. Але заради чого? Заради того, щоб не втратити високий професіональний статус (все ж таки він – університетський викладач). І, найголовніше, не втратити зарплату, яку нове начальство обіцяло підвищити професури в обмін на ідейну вірність.

А чому би Франції не стати центром сучасної Європи?, – ще одне актуальне питання, яке піднімають мусульмани в «Покорі». Потрібно лише визнати європейськими деякі колишні «французькі» країни: Алжир, Туніс, Мороко, Ліван. Там все ще люблять Францію та говорять французькою. Головним завданням зовнішньої політики уряду Аль Аббеса мало б стати переміщення центру тяжіння до Південної Європи. Вже зараз існують організації, які мають таку саму мету, пише в своєму романі Уельбек

– наприклад, Середземноморський Союз. Першими країнами, які візьмуть участь у розбудові нової Європи стануть Туреччина і Марокко, згодом долучаться Туніс та Алжир. Трохи пізніше приєднається Єгипет (133). Поступово установи ЄС еволюціонуватимуть у бік народних рад, і логічно завершаться ці зміни у всенародних виборах європейського президента.

В цьому контексті вступ до ЄС таких перенаселених країн, як Туреччина чи Єгипет, зіграє вирішальну роль. Розширена Європа має охопити все узбережжя Середземного моря. Чи реальний такий сценарій взагалі, запитаєте ви? Може це лише примара Уельбека? Герой його роману, мусульманин Бен Аббес вірив у Європу – навіть більше ніж інші, проте він вірив інакше: для нього Європа – це зразкова модель цивілізації (136).

Якщо в центрі раннього рукопису «Покори» Уельбек ставив католицизм, то вже дуже скоро він вирішує відкинути цю ідею і звернутися до ісламу. Незабаром автор змінює і назву самого роману на «*Soumission*» (укр. «покор», укр. «підпорядкування») себе Всевишньому скоріш за все відправляючи читача до самого терміну «іслам», який з арабської мови перекладається як «покор» та «покірність». «Іслам і християнство завжди билися між собою; війна – одна з головних справ людини, як казав Наполеон – справа природна. Проте, гадаю, зараз настав час замирення, союзу з ісламом» (125), – зазначає один з героїв роману. Тут слід згадати знаковий уривок, в якому зображується поїздка Франсуа до містечка Пуатьє.

«Кожен знає, що Карл Мартел переміг арабів при Пуатьє у 732 році, зупинивши мусульманську експансію на північ. Битва справді була вирішальною – вона дала початок ери

Карл Мартел переміг арабів при Пуатьє у 732 році, зупинивши мусульманську експансію на північ. Ця перемога врятувала європейське християнство від полчищ сарацинів (Арабського халіфату).

середньовічного християнства; проте не все так просто, адже загарбники відійшли не одразу, тож Мартел ще кілька років бився з ними в Аквітанії. У 743 році він одержав нову перемогу і вирішив увічнити подію, поставивши церкву... Містечко виросло навколо церкви» (125).

Більше тисячі років тому франкський правитель і полководець Карл отримав перемогу над Арабським халіфатом і запобіг його просуванню в Західну Європу і врятував Захід. Чи не стоїть сучасна Франція перед подібною, хай і культурною, війною сьогодні?

В наші часи, головний ворог мусульман, той, якого вони бояться і ненавидять більше за все – вже не католицизм, а секулярність, світськість, атеїстичний матеріалізм. Для мусульман, пише Уельбек, католики – віруючі, а католицизм – одна із «релігій Книги»; просто треба переконати католиків зробити ще один крок – прийняти іслам (132). Атеїстичний гуманізм, на думку автора, на якому ґрунтується світське «проживання разом» сучасної Європи, приречений на нетривале іс-

нування, а відсоток монотеїстів серед населення обов'язково зростатиме, особливо це стосується мусульман – і це ще не враховуючи міграцію, яка тільки посилить це явище. Тож для європейських «ідентичників» цілком зрозуміло, що рано чи пізно між мусульманами та рештою населення спалахне громадянська війна (59). Мотив «Покори» полягає в тому, щоб показати, що зміни в політиці відбудуться дуже швидко. Можливо все, про що пише автор відбудеться найближчим часом і Уельбека визнають сучасним пророком. Чи бити європейцям в набат вже сьогодні чи може це все видумки хворого розуму? Складно сказати, але що точно, так це те, що помірковані мусульманські політики і інтелектуали Уельбека готові до діалогу. Культурний іслам зміг причарувати консервативних виборців в самому серці Європи. Геній лідера Братства, пише автор, виявився у розумінні ціннісного, а не економічного підґрунтя виборів; і того, що на виборчому полі праві (а отже і релігійні) певно – навіть не напружуючись

— виграють «битву ідей» (129). Бен Аббес не ісламський фундаменталіст, він зважений мусульманин, ніякий не прихильник талібів чи терористів, його ніщо не пов'язує ані з Хезболлою ані з Аль-Каїдою, все що він пропонує — це відновлення сімейних цінностей з необхідністю підкорення жінок, повернення традиційної моралі та (неявно) патріархату (232).

Такий лідер може створити і «уряд єдності», знизивши рівень злочинності у неймовірних пропорціях. Терористичним актам в країні буде покладений край. Знизиться рівень безробіття через зникнення жінок з ринку праці і підвищаться соціальні виплати на родину. Підвищення виплати на родину компенсується різким зменшенням бюджету міністерства освіти, на яке раніше виділяли дуже велику частку бюджетних коштів (167). Метою цих реформ стане «повернення родині — головній ланці нашого суспільства — чільного місця й належної поваги» (168). Отже, культурні ісламісти м'яко, крок за кроком, запропонують відмовитися від атеїзму і гуманізму.

У спілкуванні з ісламським інтелектуалом і новим президентом Сорбонни Робертом Редіже, Франсуа чує такі слова: «люди б'ються за метафізичні аргументи, а не за статки чи розширення мисливських угідь»; «суїцид Європи уже відбувся»; «Європа, яка була вершиною людської цивілізації, за кілька десятиліть вбила себе саму»; «Європою поширюються анархістські та нігілістські рухи» (210). Поступово головний герой здається під натиском цих аргументів і переходить на бік мусульман.

Як би нам не хотілось, але в образі Франсуа ми бачимо стару добру Францію, яка зобов'язана своїм високим культурним престижем, в тому числі і великій національній літературі,

втрачає волю і власне «я», добровільно здається перед чужою, але добре організованою силою. Залишившись наодинці з самим собою в світі, де панує фінансовий розрахунок, Франсуа робить висновок: «*Je n'aurais rien à regretter*» («І мені, безперечно, не буде про що шкодувати» (253).

В одному з діалогів Франсуа зі своєю дівчиною, єврейкою Маріам, він чує від неї таку фразу: «компроміси дозволяють нам виживати» (36). При цьому вона, розуміючи загрозу, хай і культурного ісламу, кидає свого коханого і емігрує до Ізраїлю. «Коли до влади приходять мусульманська партія, євреї мають начуватися» (89). В реальному житті соціологія показує, що сьогодні іслам є другою за кількістю релігією у сучасній Франції. Давайте згадаємо, що лише в 2015 році з Франції виїхало 10 000 євреїв. Особливо французькі євреї почали пакувати валізи після захоплення заручників в паризькому магазині кошерних продуктів «Nureg Cacher» (9 січня 2015 року), коли загинуло чотири людини та стрілянині в редакції сатиричного тижневика *Charlie Hebdo* (7 січня 2005), де членами терористичної організації «Ісламська держава» було вбито дванадцять людей.

Зазначу, що я читав «Покору» і робив ці нотатки в ті жовтневі дні 2020 року, коли у Франції, Німеччині та Австрії відбулися терористичні акти з боку радикально налаштованих ісламістів. Ось лише деякі з французьких подій останнього місяця. В Ліоні поранений православний священник. У Ніцці чоловік напав на базиліку Нотр-Дам, вбивши двох людей в середині і одного назовні. В усіх випадках нападники кричали «Аллах Акбар», що в перекладі «Господь великий». Через дві години вже в Авіньйоні на південному сході Франції чоловік з ножем намагався на-

пасти на поліцейських. Він погрожував перехожим і також вигукував: «Аллах Акбар». Його застрелили поліцейські. У Саудівській Аравії затримано місцевого жителя, який напав на охоронця консульства Франції в Джидді. Охоронець отримав легкі поранення. Ці напади відбулися лише через два тижні після жорстокого вбивства неподалік Парижа вчителя Самюеля Паті. ЗМІ повідомляли про те, що викладач обговорював із учнями свободу слова і показував на уроці карикатури на пророка Мухаммеда. Підозрюваний у вбивстві – етнічний чеченець із Москви Абдулах Анзоров заявив, що «стратив» педагога за образу пророка.

Хтось може сказати, що тому французькому вчителю не потрібно було ображати почуття віруючих, провокувати ісламський світ і підштовхувати до насильства радикально налаштованих мусульман. Але карикатури на Мухаммеда не є виправданням вбивствам в ім'я Бога. Згадуються слова з «Покори» з якими складно не погодитися: «у Франції інтелектуал не мусить нести відповідальність – це йому просто не властиво» (228).

Після чисельних терактів 2020 президент Франції Еммануель Макрон заявив, що іслам перебуває в стані кризи, а вбитого вчителя назвав «тихим героєм» і «втіленням республіки». Президент закликав захистити світські цінності Французької республіки від радикального ісламу. «Ми не станемо відмовлятися від карикатур і малюнків», – додав Макрон. Він також заявив, що іслам переживає кризу по всьому світу і пообіцяв модифікувати закон від 1905 року, щоб ще більше відокремити релігію і державу, і ретельніше контролювати джерела фінан-

сування мечетей. Саме цей президент 19 квітня 2019 року вручив Мішелю Уельбеку найвищу нагороду країни – орден Почесного легіону.

Але книга Уельбека не про войовничий іслам і не про кривавий джихад проти невірних. Книга про більш тонку тему, а саме – про культурний іслам. Іслам, пише Уельбек, може перемогти тільки у всесвітніх масштабах. Якщо християнство змогло переродитися в гуманістических цінностях і демократичних ідеях, то Ісламу це не властиво. Він або пошириться всім світом, або зникне (231). В іншій своїй книзі «Платформа» (2001), Уельбек писав:

«Чим більше релігія наближається до монотеїзму, тим більше вона стає нелюдською і жорстокою, а іслам найзавзятіше порівняно з іншими релігіями насаджує монотеїзм»^[2].

В «Покорі», мусульманин філософ хоч і каже, що «думка про Божественність Христа була фундаментальною помилкою», але все ж таки визнає, що «прямо вела до гуманізму та прав людини» (229).

Чи не веде сьогодні Франція, найбільш вільна країна Європи, нову битву при Пуатьє? Чи не стоїть цивілізований світ перед небезпекою засилля ісламом? Чи не зображує Уельбек в «Покорі» смирення французів перед новою навалою варварів зі Сходу? У романі ці нові варвари виряджаються в одяг освічених ісламістів, які в результаті боягузливого угоди політичних партій легко перемагають на президентських виборах 2022 року і відразу беруть під контроль не тільки ідеологію, а й особисте життя французів, дозволяючи при цьому полігамію. Хтось скаже, що це чергова антиутопія, хтось, що це доволі таки реалістичний сценарій найближчого майбутнього як Франції так і Європи в цілому. Поживемо побачимо.

^[2] Мішель Уельбек. Платформа. – Харків: Фоліо. 2004. – С. 224.